

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

СИЛАБУС

ШАНОВНІ СТУДЕНТИ!

Вікова психології - базова дисципліна, яка має розширює знання з проблеми вікового розвитку особистості, вона дозволяє узагальнити відомості, про особливості асихічного розвитку на певному віковому періоді людського життя.

Бажаю Вам натхнення у вивченні цього курсу!

НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД, ФАКУЛЬТЕТ, КАФЕДРА

- КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
- ФАКУЛЬТЕТ ТУРИЗМУ, БІЗНЕСУ І ПСИХОЛОГІЇ
- КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ І ТУРИЗМУ

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

освітній рівень	бакалавр
галузь знань	05 соціальні та поведінкові науки
спеціальність	053 психологія
освітня програма	Практична психологія
статус дисципліни	нормативна
мова викладання	українська
семестр	V
навчальний рік	2022-2023
обсяг дисципліни	4 кредитів/ 120 годин, серед них: <ul style="list-style-type: none">• 40 - лекційних• 28 - семінарських• 52 - самостійна робота
форма контролю	іспит
викладач	КИРИЛЕНКО ВАЛЕНТИНА ГРАЦІЯНІВНА канд. психол. наук, доцент https://psy.knlu.edu.ua/vikladachi/
контакти	valentyna.kyrylenko@knlu.edu.ua
дні занять	згідно розкладу занять
консультації	згідно графіку консультацій

СТРУКТУРА СИЛАБУСУ:

- [АНОТАЦІЯ](#)
- [ЦІЛІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ](#)
- [ПРОГРАМОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ](#)
- [ПОЛІТИКА КУРСУ](#)
- [ВИДИ ЗАНЯТЬ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ](#)
- [СИСТЕМА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ](#)
- [ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ](#)
- [ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ](#)
- [РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА](#)

АНОТАЦІЯ

Курс «Вікова психологія» є одним із основних в блоці загальнопрофільних дисциплін та фундаментальним для вивчення інших дисциплін загально професійного та дисциплін професійного циклу та призначений для створення у студентів цілісного уявлення про вікові особливості людини та розвитку психічних процесів і функцій в онтогенезі.

Основний зміст структуровано за темами, які входять в навчальну програму. Зміст курсу розділено на декілька модулів. В першому модулі викладено загальнотеоретичні питання до психічного розвитку людини в онтогенезі. В інших - представлені основні відомості про особливості психічного розвитку людини в конкретні хронологічні періоди. Навчальний матеріал в модулях викладено в чіткій хронологічній послідовності вікових періодів та розвитку психічних властивостей людини на кожному віковому етапу, що дозволить студентам розвинути наукове психологічне мислення та уміння аналізувати факти психічного розвитку, добирати стратегії та методи дослідження психічного розвитку відповідно до віку тощо.

Таким чином, *основною* метою курсу є формування у майбутніх психологів науково обгрунтованого уявлення про закономірності вікового психічного розвитку; ознайомлення з особливостями психічного розвитку особистості на різних вікових етапах та в різних життєвих ситуаціях; студентів з основними поняттями та категоріями вікової психології, історією їх розвитку та актуальними напрямками сучасних досліджень; формування вмій та навичок аналізувати факти психологічного розвитку, розрізняти стратегії, методи, методики дослідження розвитку, результати емпіричного дослідження особливостей індивідуального розвитку психіки людини, необхідних як у професійній діяльності, так і повсякденному житті.

ЦІЛІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання «Вікової психології» є формування у студентів уявлення про закономірності та особливостями психічного розвитку особистості на різних вікових етапах в різних життєвих ситуаціях; студентів з основними поняттями та категоріями вікової психології, історією їх розвитку та актуальними напрямками сучасних досліджень; формування вмій та навичок аналізувати факти психологічного розвитку, розрізняти стратегії, методи, методики дослідження розвитку, результати емпіричного дослідження

особливостей індивідуального розвитку психіки людини, необхідних як у професійній діяльності, так і повсякденному житті.

Оскільки компетентістний підхід в сучасній освіті передбачає результатом навчання формування низки конкретних компетентностей, то згідно ОП «Практична психологія», вивчення даної навчальної дисципліни забезпечує наступні: **інтегральна компетентність** - здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов; **загальні компетентності**: здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності, навички використання інформаційних і комунікаційних технологій, здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями, здатність бути критичним і самокритичним, здатність приймати обґрунтовані рішення. здатність генерувати нові ідеї (креативність); **фахові компетентності**: здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології, здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ, здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків, здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел, здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій, здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження, здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, уміти розпізнавати маніпулятивні впливи та протидіяти їм, оцінювати наявність або відсутність факту моральної шкоди.

ПРОГРАМОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Програмовані результати навчання, на які зорієнтовано вивчення «Вікової психології», наступні:

- Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання;
- Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань;
- Здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань;
- Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел

ПОЛІТИКА КУРСУ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА

- ✓ забезпечити викладання навчальної дисципліни згідно робочого плану;
- ✓ дотримуватися норм педагогічної етики, з повагою ставитися до особистості здобувачів;
- ✓ оцінювати навчальні досягнення здобувачів з опорою на визначені критерії для відповідних видів навчальної діяльності (див. [система та критерії оцінювання](#));
- ✓ надавати відповіді на питання студентів щодо змісту курсу та організації навчання;
- ✓ залишатися доступним для комунікації у визначений у силабусі спосіб.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТУДЕНТА

- ✓ виконати навчальну програму курсу в повному обсязі;
- ✓ дотримуватися у спілкуванні норм ділової етики, з повагою ставитися до інших здобувачів і викладача;
- ✓ дотримуватися вимог політики курсу, що відвідування аудиторних зазначені нижче.

КОМУНІКАЦІЯ З ВИКЛАДАЧЕМ

Для оперативної комунікації з викладачем щодо змістовних та організаційних питань з курсу рекомендується користуватись **чатом в системі Teams**. Використання інших засобів комунікації (корпоративна електронна пошта; соціальні мережі Telegram, Viber, що прив'язані до особистого номеру телефону викладача) допускається, але відповідь може бути надана з затримкою.

Перед тим, як надсилати викладачу питання, рекомендується перевірити чи не міститься відповідь на питання в тексті силабусу або серед матеріалів курсу (наприклад, у відповідній команді курсу в системі Teams або на платформі Moodle); звернутися з питанням до одногрупників, які можуть знати необхідну інформацію.

ВІДВІДУВАННЯ І ПРОПУСКИ АУДИТОРНИХ ЗАНЯТЬ

Відвідування здобувачами освіти лекційних і семінарських занять є обов'язковою умовою успішного проходження навчальної дисципліни.

Відсутність (з поважної та неповажної причини) на лекційному або семінарському занятті не звільняє від навчальної відповідальності і має бути відпрацьована під час консультаційних годин. Для відпрацювання здобувач освіти має бути готовий до обговорення з викладачем питань пропущеного заняття у формі співбесіди. Здобувач також може отримати індивідуальне письмове завдання з питань пропущеного заняття.

ПЛАГІАТ, АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- ✓ самостійне виконання всіх видів навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю;
- ✓ посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- ✓ надання достовірної інформації про результати власної наукової і творчої діяльності.

ВИДИ ЗАНЯТЬ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАВЧАННЯ

- Курс читається у форматі **лекцій**, у яких розкриваються основні питання з кожної теми, і доповнюється проведенням семінарських занять.

Для ефективної роботи під час лекції рекомендується: перед початком лекції ознайомитись з її тематикою (див. [тематичний план курсу](#)); пригадати зміст попередньої лекції і встановити зв'язок з новою темою; під час лекції робити конспект (основні тези, найвидатніші факти, різного роду довідки та посилання лектора тощо), намагатися критично осмислювати інформацію, що подається і ставити питання лектору на краще розуміння навчального матеріалу.

- Під час **семінарських занять** поставлені на лекціях питання вивчаються глибше і всебічно, а також аналізується їх значущість для сучасної психологічної науки і можливе практичне застосування засвоєних знань. Заняття проходять у формі вільної дискусії з залученням методу постановки проблемних запитань, націлених на вирішення проблеми або знаходження відповіді на дискусійні питання. Під час семінарського заняття вітається ініціатива студентів у дискусії, їх проактивна позиція.

Для ефективної підготовки до семінарських занять рекомендується: ознайомитись з тематикою і питаннями семінару, а також з рекомендованою до семінару літературою та іншими інформаційними джерелами; студент має бути готовий обговорювати під час семінару всі питання, що визначені до цього заняття у плані (див. [тематичний план курсу](#)).

- Згідно робочої програми з навчальної дисципліни «Вікова психологія», на **самостійну позааудиторну роботу** студента відведено 52 годин. Самостійна робота студентів складається з таких видів роботи: робота з основною та додатковою літературою, з матеріалами інтернету та конспектами лекцій; виконання самостійних завдань різного характеру і рівня складності; підготовка до семінарів та іспитів (заліків) безпосередньо перед ними.

Завдання, винесені на самостійну роботу студента, виконуються ним повністю самостійно і у призначений час подаються на перевірку викладачу. Така форма навчання спрямована на покращення та коригування студентом своїх стратегій самостійного здобуття інформації і виявлення її відповідності цілям навчання; покращення навичок самостійного вирішення проблем і прийняття рішень; набуття або переорієнтації індивідуально-соціальних навичок адаптації до різноманіття навчальних ситуацій та ін.

Для ефективної самостійної роботи рекомендується: уважно ознайомитись зі змістом завдання і вимогами до його виконання і оформлення; оцінити обсяг роботи, яку необхідно провести для його виконання; спланувати час і послідовність дій для виконання самостійної роботи; працювати над завданнями послідовно і систематично, з дотриманням визначених термінів.

СИСТЕМА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Розподіл балів між видами навчальної діяльності змінюється в залежності від форми підсумкового контролю:

семестр	форма підсумкового контролю	види навчальної діяльності здобувача	максимальна кількість балів
V	іспит	аудиторна та самостійна робота	50
		модульна контрольна робота (МКР)	20
		іспит	30

Семестровий рейтинговий бал є сумою рейтингового бала за поточну (аудиторну та самостійну) роботу протягом семестру та рейтингового бала за МКР.

Поточне оцінювання аудиторної та самостійної роботи студентів здійснюється в національній 4-бальній шкалі («5», «4», «3», «2»). Невиконання завдань самостійної роботи, невідвідування семінарських занять позначаються «0».

Критерії оцінювання аудиторної роботи студентів (робота під час семінарів та/або практичних занять)

«5»	студент демонструє вільне володіння матеріалом теми семінару; ознайомлений з рекомендованою літературою, вміє самостійно знайти відповідь на проблемні запитання, спираючись на лекційний матеріал та періоджерела; вміє вводити та використовувати власні класифікації, аналізувати, робити власні висновки; здатен встановлювати міжтематичні та міжпредметні зв'язки
«4»	студент демонструє достатньо вільне володіння матеріалом теми семінару; ознайомлений з рекомендованою літературою та періоджерелами, відповідь на проблемні запитання знаходить за допомогою викладача, спираючись на лекційний матеріал та вивчення періоджерел; допускає неточності та несуттєві (які кардинально не міняють суть) помилки у визначенні понять та категорій і т.і., але легко усуває їх завдяки додатковим питанням
«3»	студент частково володіє матеріалом теми семінару; репродуктивно відбиває зміст лекційного матеріалу та/або основного підручника; допускає помилки у визначенні

	<i>понять та категорій і т.і.; нездатний знайти відповідь на проблемні запитання, чи вирішити проблемні завдання</i>
«2»	<i>студент демонструє нездатність розкрити питання семінару; не опанував зміст теми, вкрай слабо знає рекомендовану літературу, не володіє науковими фактами та категоріями, не знає основних закономірностей психічних явищ; показує низький рівень загальногуманітарного та наукового мислення</i>

Критерії оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів

«5»	<i>робота виконана правильно, повністю і самостійно, відбиває належний рівень знань, та сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань; вимоги академічної доброчесності строго дотримані</i>
«4»	<i>робота виконана самостійно, містить несуттєві помилки, відбиває належний рівень знань сформованість практичних навичок; оформлена згідно вимог, які висуваються для даного типу завдань; вимоги академічної доброчесності строго дотримані</i>
«3»	<i>робота виконана, але містить помилки, відбиває недостатній рівень знань та недостатню сформованість практичних навичок; оформлення роботи не в повній мірі відповідає вимогам, що висуваються для даного типу завдань; вимоги академічної доброчесності дотримані частково</i>
«2»	<i>робота виконана на неприйнятно низькому рівні; оформлення не відповідає вимогам; вимоги академічної доброчесності не дотримані</i>
«0»	<i>робота не виконана</i>

МКР проводиться наприкінці семестру і охоплює весь зміст навчального модуля. МКР оцінюється у 4-бальній системі з усіх дисциплін та ці оцінки трансформуються у рейтинговий бал у такий спосіб:

у V семестрі
форма підсумкового
контролю – **ІСПИТ**

«5» - 20 балів

«4» -16 балів

«3» -12 балів

«2»-8 балів

Неявка на МКР – 0 балів

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи студентів

«5»	<i>при виконанні завдання студент демонструє широку обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, дає вірне та коректне визначення основним поняттям і психологічним термінам; вміння самостійно проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки</i>
«4»	<i>при виконанні завдання студент показав достатню обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, але виявляє при цьому недостатнє вміння самостійно проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коментарі і висновки</i>
«3»	<i>при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, низьке розуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, труднощі у проведенні аналізу психологічної ситуації або емпіричних даних та формулюванні коректних та вірних коментарів і висновків</i>
«2»	<i>при виконанні завдання студент показав обмежену обізнаність у змісті теоретичного матеріалу з дисципліни, нерозуміння принципів підходу до емпіричного вивчення психологічних феноменів, невміння проводити аналіз психологічної ситуації або емпіричних даних та формулювати коректні і вірні коментарі та висновки</i>
«0»	<i>робота не виконана</i>

Підсумкова оцінка за дисципліну виставляється за наступною схемою:

підсумковий рейтинговий бал	оцінка за шкалою ЄКТС	підсумкова оцінка за дисципліну за національною шкалою	
		форма підсумкового контролю – залік	форма підсумкового контролю – іспит
90 – 100	A	зараховано	відмінно
82 – 89	B		добре
75 – 81	C		задовільно
66 – 74	D		
60 – 65	E		
0 – 59	FX	незараховано	незадовільно з можливістю повторного складання

Підсумкова форма контролю у V семестрі – **ІСПИТ в усній формі**. Здобувачі мають дати відповідь на три питання екзаменаційного білету.

Для допуску здобувача вищої освіти до іспиту необхідним є виконання ним вимог навчального плану і графіка навчального процесу, а саме: усі пропущені аудиторні заняття мають бути відпрацьовані, усі види робіт, передбачені робочою програмою навчальної дисципліни, мають бути виконані.

Максимальний екзаменаційний бал становить **30**. Викладач оцінює відповідь здобувача на іспиті за 4-бальною шкалою. Отримана оцінка трансформується в **екзаменаційний рейтинговий бал** у такий спосіб:

« відмінно »	– 30 балів
« добре »	– 23 бали
« задовільно »	– 18 балів
« незадовільно »	– 0 балів

Критерії оцінювання усної відповіді здобувача на іспиті:

«відмінно»	<i>повна і правильна відповідь на всі питання екзаменаційного білета, здобувач демонструє знання фактологічного матеріалу, основних теоретичних питань курсу, вичерпно відповідає на додаткові запитання викладача, творчо застосовує теоретичний апарат дисципліни</i>
«добре»	<i>в цілому правильна відповідь на питання екзаменаційного білета, здобувач вміє робити аналіз і висновки, але на додаткові запитання викладача відповідає з деякими неточностями та недоліками</i>
«задовільно»	<i>поверхнева відповідь на питання екзаменаційного білета, здобувач припускається помилок при висвітленні фактологічного матеріалу, частково знає відповідь на запропоновані питання і демонструє наявність окремих елементів самостійного мислення</i>
«незадовільно»	<i>відсутність будь-якої відповіді на теоретичні запитання внаслідок незнання програмного матеріалу</i>

- ✓ Якщо здобувач на іспиті з дисципліни, з якої він мав семестровий рейтинговий бал **менше 42 балів**, отримує **позитивну** екзаменаційну оцінку («відмінно», «добре», «задовільно»), то йому виставляється підсумкова оцінка з дисципліни за національною шкалою **лише «задовільно»**, за шкалою ЄКТС – **E**, а в екзаменаційній відомості в графі «Підсумковий рейтинговий бал» ставиться **60 балів**.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН КУРСУ

МОДУЛЬ 1.

Змістовий модуль 1. Загальнометодологічні основи вікової психології.	години
<p>Лекція 1. Вікова психологія як галузь психологічної науки</p> <p>Сутність, об'єкт і предмет вікової психології. Категоріальний апарат вікової психології. Теоретичні та практичні завдання вікової психології.</p> <p>Зв'язок з іншими науками Галузі вікової психології як науки: дитяча психологія, підліткова, психологія юнацького віку, психологія дорослої людини, геронтологія.</p> <p>Місце вікової психології у системі психологічного знання. Основні проблеми та напрями розвитку вікової психології як науки.</p>	2
<p>Семінар 1.</p> <p>Питання для обговорення:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Характеристика вікової психології як науки: предмет, основні категорії вікової психології (вік, розвиток, формування, онтогенез і ін.). 2. Основні проблеми та завдання вікової психології. Зв'язок вікової психології з іншими науками. 3. Історія становлення вікової психології: етапи, особливості, умови 4. Проблема вікової періодизації в сучасній психологічній науці <p>Практична частина:</p> <p>1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії</p>	2
<p>Лекція 2. Історія розвитку вікової психології.</p> <p>Дитинство як предмет дослідження, історичний аналіз поняття дитинства: історія та відображення дитинства в соціально-культурному доробку людства, аналіз поняття «дитинство», Конвенція ЮНЕСКО про права дитини і її історичне значення.</p> <p>Передумови та фактори виникнення дитячої та вікової психології, як самостійної науки. Педагогічні твори Київської Русі. Пам'ятки ХУ-ХУІ ст. для вікової психології.</p> <p>Значення ідей Ж.-Ж.Руссо для вікової психології. Виникнення і розвиток вікової психології у другій половині ХІХ ст. ідея еволюції Ч.Дарвіна та роботи В.Прейера. Розвиток психолого-педагогічних поглядів у епоху просвітництва: Я.А.Коменський, Дж. Локк, Й.-Г.Песталоцці, К.Д.Ушинський.</p> <p>Розвиток вікової психології в дореволюційний, довоєнний, повоєнний та новітній періоди. Педологія як наука про розвиток дитинства. Проблеми вікової психології в працях П.Блонського, Л.Виготського, Д. Узнадзе, С.Рубінштейна, О.Леонтьєва, Л. Божович. Розвиток вікової психології в Україні (І.Сікорський, М. Ланге, В. Зеньковський, Г.Костюк, М.Боришевський, О. Скрипченко, С. Максименко).</p>	2
<p>Лекція 3. Загальна характеристика та механізми психічного розвитку людини. Проблема вікової періодизації</p> <p>Категорія "розвиток". Типи та форми розвитку. Специфіка, сфери, ознаки, рушійні сили, джерела, закономірності та умови психічного розвитку дитини, генотипові особливості. Цілі</p>	2

психічного розвитку. Механізм психічного розвитку дитини. Показники психічного розвитку людини за Г.Крайгом. Значення соціальних умов, психічний розвиток та діяльність, спілкування, навчання. Генотипові особливості дозрівання. Взаємодія біологічного та соціального факторів. Соціальне наслідування. Проблема акселерації психічного розвитку.

Принципи та механізми психічного розвитку людини: принципи психічного розвитку, соціальне наслідування, провідна діяльність, навчання та учіння, типи учіння. Проблема співвідношення навчання, дозрівання, розвитку в віковій психології.

Проблема вікової періодизації у вітчизняній та зарубіжній психології. Поняття «віковий період». Поняття віку хронологічного, психологічного, біологічного та соціального, характеристика. Основні критерії віку. Поняття про стабільний та критичний вік. Ознаки критичного віку. Поняття про сенситивні періоди та вікові кризи. Життєві кризи.

Принципи та вимоги до критерію побудови вікової періодизації. Критерії періодизації. Періодизація розвитку на основі зовнішнього критерію (П.Блонський). Періодизація розвитку на основі внутрішнього критерію (Ж.Піаже, З.Фрейд). Періодизація на основі декількох критеріїв (Л.Виготський, Д.Ельконін). Періодизація розвитку від народження до смерті (Е.Ериксон, В.Моргун). Періодизація психічного розвитку на основі виділення провідного типу діяльності (О.Леонт'єв), вікова періодизація Д.Б. Ельконіна, інтегральна періодизація розвитку.

Семінар 2.

2

Стадіальність психічного розвитку людини. Механізми психічного розвитку людини

Питання для обговорення:

1. Категорія «вік». Проблема періодизації дитячого розвитку. Сучасні тенденції у вирішенні проблеми періодизації психічного розвитку.

2. Психічний розвиток, його основні ознаки, взаємозв'язок концепцій дитячого розвитку. Співвідношення понять „розвиток”, „формування”, „становлення”, «розвитку».

Практична задача:

Загально відомо, що розвиток психіки людини відбувається за певними законами. Чотири закони розвитку психіки дитини в своїх дослідженнях встановив Л.С. Виготський:

1. Розвиток психічних функцій здійснюється нерівномірно у часі і асинхронно.

2. Закон метаморфози

3. Закон нерівномірності розвитку

4. Закон розвитку вищих психічних функцій

Виконання: викладач розподіляє студентів на чотири групи і кожна отримує свій «закон». Завдання груп: слід мімікою, жестами показати цей закон.

Решта груп має вгадати назву та сутність продемонстрованого закону.

3. Основні фактори психічного розвитку. Проблема спадковості і середовища в розвитку особистості. Специфіка психічного розвитку дитини в порівнянні з розвитком тварин

4. Соціальне оточення, спілкування та провідний вид діяльності як механізми психічного розвитку. Стадії соціалізації за А.В.Петровським.

5. Сенситивні періоди у розвитку особистості: характеристика, психологічні особливості.

2. Практична частина:
1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії
- Задачі:
- Визначте про який психологічний феномен йдеться:
- А) немовля 3 місяців реагує тільки на позитивне спілкування з ним дорослого і ніяк не відповідає на інтонаційно-мімічний вираз незадоволення в його адресу
 - Б) дитина 6-ти місячного віку може вже чітко і своєчасно виражати свою реакцію на конкретну ситуацію. Який рівень розвитку самосвідомості вони відображають?

Лекція 4-5.

Теорії вікового розвитку у зарубіжній та вітчизняній віковій психології.

4

Загальні теорії психічного розвитку особистості. Психоаналіз про проблему психічного розвитку дитини: уявлення про психічний розвиток в роботах З. та А.Фрейд, теорія неповносправності А.Адлера, психосоціальна теорія Е.Еріксона. Біхевіористичні теорії психічного розвитку: розвиток як процес адаптації до оточуючого середовища в біхевіоризмі (Дж. Уотсон, Ед. Торндайк, Б. Скіннер). Психічний розвиток як проблема навчання правильній поведінці: теорія навчання А.Бандури. Когнітивні теорії психічного розвитку: Ж.Піаже (гомеостаз, адаптація, асиміляція, акомодация), інтелектуальний розвиток за Дж.Брунером. Теорія розвитку моральної свідомості (Л.Кольберг). Персоногенетичний підхід до розвитку особистості: гуманістична психологія розвитку А.Маслоу, К.Роджерса, теорія «Я-концепції» Р.Кегана, позитивна психотерапія, етологічний напрям К. Лоренца, теорія прив'язаності Дж.Боулбі, М.Айнсворт, теорія автономії та самодетермінації Е.Десі та Р.Райна.

Соціо- та психогенетичний підхід: теорія конвергенції 2-х факторів, теорія 3-х ступенів дитячого розвитку.

Культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій Л.Виготського. Соціально-історичний детермінізм розвитку психіки, роль діяльності в психічному розвитку (С.Рубінштейн, О.Леонтьєв).

Семінар 3. Теорії вікового розвитку у вітчизняній психології

2

Питання для обговорення:

1. Когнітивні теорії розвитку: характеристика, основні положення та ідеї
2. Сутність теорії конвергенції двох факторів.
3. Психоаналітичні теорії розвитку: динамічна концепція сексуального розвитку З.Фрейда, епігенетична теорія Е.Еріксона
4. Культурно-історична теорія розвитку вищих психічних функцій Л.С. Виготського (інтеріоризація знаків)
5. Наукові концепції: біогенетичні концепції (Ст.Холл, К.Бюлер), соціогенетичні концепції (Дж.Уотсон, Ед.Торндайк, Б.Скіннер),
6. Закони розвитку психіки в онтогенезі; закон затухання темпу психічного розвитку з віком; закон переміщення задоволення з кінця на початок виконання дії

Заняття проходить у вигляді тренінгу (Видра О. Вікова та педагогічна психологія. Навч.посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – С.13-15)

На попередньому занятті студенти розподіляються на мікрогрупи по 3-4 в кожній групі. Кожна група отримує «свою теорію», зміст якої потрібно буде представити у вигляді наукової доповіді науковця-прихильника цієї теорії. Доповідь має бути представлена основними ідеями, аргументами, прикладами.

Теорії: психоаналітична теорія дитячого розвитку, теорія соціального наочіння, теорія інтелектуального розвитку дитини Ж.Піаже, «концепція діалектичного характеру розвитку Г. Костюка, теорія розвитку вищих психічних функцій Л. Виготського, періодизація вікового розвитку Д.Ельконіна, біогенетичні підходи до психічного розвитку. Остання готується окремим студентом, який буде виконувати роль науковця часів Ч.Дарвіна. Завдання мікрогрупам: довести свою точку зору на проблему дитячого розвитку.

Послідовність проведення заняття відбувається за схемою, запропоновано О.Видрою.

2. Практична частина:

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії.

Задачі:

1. Обґрунтуйте твердження:

“Дитина не розвивається і виховується, а розвивається, виховуючись і навчаючись” (С.Л.Рубінштейн).

“Ні, не білою дошкою є душа дитини, а деревом у зерні, людиною у можливості”. (В.Г.Белінський)

2. Серед деяких батьків існує думка, що недоліки характеру їхніх дітей: лінощі, впертість, хамство – це передумова генетична. Чому теорія спадковості так розповсюджена серед батьків. Назвіть можливі причини

3. В школу прийшли діти однакового віку, при цьому одні з них не знають букв, а другі – вже читають. Поясніть цей факт і позицій різних концепцій

Лекція 6-7.

Методи дослідження психічного розвитку людини. Діагностика вікового розвитку

4

Дослідницькі стратегії, характеристика груп методів: описові, діагностичні, експериментальні, формувальні.

Стратегія спостереження і його роль, вимоги до спостереження, особливості. Види спостереження: батьківські щоденники, принципи об'єктивного спостереження. Методи бесіди та анкетування

Констатуюча та формуюча стратегії дослідження. Основні форми констатуючого експерименту: подовжні й поперечні зрізи, "психологія життєвого шляху", біографічний метод. Лонгitudний метод. Вивчення продуктів діяльності та творчості, використання проєктивних методик для діагностики психічного розвитку. Значення крос-культурних досліджень.

Проблема діагностики психічного розвитку в сучасній психології. Порівняльне вивчення норми та патології у віковій психології, нормативні показники для діагностики психічного розвитку. Діагностика вікового розвитку за Л.Виготським та її практичне значення. Принципи діагностики у віковій психології. Особливості психологічного обстеження осіб різного віку. Схема організації емпіричного дослідження у віковій психології. Психологічний діагноз та етика наукового дослідження: зміст, характеристика психологічного діагнозу, рівні психологічної діагностики.

Семинар 4. Методи вікової психології.

2

Питання для обговорення:

1. Стратегії дослідження у віковій психології. Вивчення людського розвитку: стратегії та напрями.

2. Методи дослідження в віковій психології, їх значення, умови та принципи використання. Класифікація методів вікової психології, їх характеристика.

3. Специфіка використання емпіричних методів у віковій психології. Спостереження: характеристика, специфіка

використання у віковій психології. Проблема об'єктивності в реєстрації фактів спостереження. Експеримент, види, характеристика, недоліки. Метод опитування та анкетування у віковій психології.

4. Методи порівняльного дослідження розвитку з віком; в нормі та патології.

5. Метод аналізу вивчення продуктів діяльності дітей. Малюнок: стадії розвитку дитячого малюнка за О.О. Смирновим.

6. Тестування. Відмінності процедури тестування відповідно віку досліджуваного.

7. «Продольні» та «поперечні» зрізи.

8. Метод вивчення близнюків та його значення для вивчення ролі спадковості і середовища в розвитку психічних функцій.

2. Практична частина:

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії

Задача:

В експерименті за допомогою перевірених об'єктивних методик порівнювались особливості окремих характеристик пам'яті дошкільнят, школярів та дорослих. *Як називається метод, за допомогою якого здійснювалось це дослідження?*

Змістовий модуль 2. Психологічні особливості немовляти, дітей раннього дитинства та дошкільного віку.

години

Лекція 8-9. Психологічні особливості пренатального розвитку та немовляти

4

Пренатальний період розвитку. Новонародженість як кризовий період. Анатомо-фізіологічні особливості новонародженого. Період пристосування дитини до нових умов життя. Безумовні рефлекси новонародженого. Вроджені перцептивні механізми і програми моторного розвитку. Єдність сенсорних модальностей. Гіпотеза В.Аллахвердова про паралельність сенсорно-перцептивного і моторного розвитку.

Основні закономірності психічного розвитку немовляти: характеристика анатомо-фізіологічного розвитку немовляти, соціальна ситуація розвитку, провідний вид діяльності, характеристика основних етапів розвитку мови, спілкування та його дефіцит в немовлячому віці. Сенсомоторна стадія розвитку мислення. Циркулярні реакції. Розуміння постійності об'єктів. Етапи розвитку мовлення: домовленнєвий етап і етап активного мовлення. Ситуативне (автономне) мовлення. Тенденції розвитку мовлення. Умови раннього мовленнєвого розвитку. Етапи емоційного розвитку немовлят. Перші почуття. Емпатія. Вікові особливості емоцій. Емоційне „зараження”. Страх перед незнайомими людьми і тривога відокремлення. Іграшка як засіб спілкування дитини і дорослого. Розвиток рухової та пізнавальної сфер немовляти. Почуття захищеності та довіри до оточуючого світу. Прямоходіння і його значення для розвитку дитини. Первинні форми свідомості немовляти. Новоутворення немовлячого віку: емоційно забарвлене самовідчуття, автономне мовлення, поведінка за уявленням, первинне усвідомлення психологічної спільності, усвідомлення “ми”, розвивається уявлення про власне тіло, фізична емансипація, криза першого року життя. Гіпобуличні реакції (Л.С.Виготський).

Криза першого року життя: поява самостійності, афективних реакцій при словах «не можна», «ні», автономна мова.

Семінар 5. Психічний розвиток дитини від народження до 3-х років.

2

Питання для обговорення:

1. Характеристика фази новонародженості як кризового періоду: основні ознаки та причини. Сутність і значення «безпорадності» (Дж. Брукнер) в розвитку психіки немовляти.
2. Значення вроджених безумовних рефлексів в розвитку новонародженого, їх характеристика. Розвиток відчуттів і сприймання в період новонародженості.
3. Немовлячий вік як період стабільного розвитку: структура, динаміка немовлячого віку. Характеристика основних психологічних новоутворень першого року життя.
4. Предметно-маніпулятивна діяльність як провідний вид діяльності в ранньому віці (предметні, знаряддеві дії).
5. Особливості емоційного спілкування немовляти з дорослим та розвиток мовлення в ранньому віці.
6. Особливості пізнавальних процесів в ранньому віці (відчуття, сприймання, увага, пам'ять, мислення). Розвиток самосвідомості в ранньому віці.
7. Основні кризові періоди дитини раннього віку

2. Практична частина:

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії

Задача: До психолога звернулась майбутня мама зі скаргами на острахи щодо виховання своєї майбутньої дитини. За порадами до бабусі дитини звертатись не хоче, оскільки вважає їх погляди застарілими. Розробити психологічні рекомендації майбутній молодій мамі щодо забезпечення оптимальних умов для фізичного і психічного розвитку дитини

Лекція 10. Психічний розвиток в ранньому дитячому віці

2

Основні закономірності розвитку дитини в ранньому віці: соціальна ситуація розвитку, психологічні новоутворення, зародження нових видів діяльності. Особливості пізнавальної сфери дитини: мислення, сенсорні процеси, уява, увага, пам'ять.

Психомоторний розвиток дитини раннього віку, сенсомоторна взаємодія, виникнення спільної предметної діяльності дитини й дорослого. Предметно-маніпулятивна діяльність, етапи засвоєння предметних дій (С.Новосьолова), характеристика закономірностей процесу засвоєння предметних дій (Д.Ельконін). Психологічні новоутворення раннього дитинства: соціальна ситуація, особливості формування особистості, індивідуально-типологічні особливості дітей раннього віку, основні напрями розвитку Я-концепції. Виникнення відчуття „Я сам” та самосвідомості. Поява супідрядності мотивів. Первинна самооцінка дитини. Криза третього року життя: її симптоми та шляхи подолання.

Семінар 6. Психологічні особливості розвитку дитини раннього віку

2

Питання для обговорення:

1. Соціальна ситуація розвитку дитини у ранньому віці: вплив дорослих та ровесників на розвиток особистості дошкільника, зародження нових видів діяльності та пізнавального розвитку.
2. Криза 3 –х років. Основні новоутворення, особистісний розвиток. Роль вольових дій в поведінці дошкільника.
3. Гра як провідний вид діяльності дошкільника. Особливості предметних та сюжетно-рольових ігор дітей дошкільного віку. Сприймання казки та її значення для розвитку дитини, значення гри для психічного розвитку дітей.
4. Особливості навчання в дошкільному віці. Зміст поняття «шкільна зрілість»
5. Проблема навчання шістирічок: за та проти
6. Криза 7-років: ознаки, характеристика, зміна самосвідомості дитини.

2. Практична частина:

	<p>1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії</p> <p>Задача:</p> <p>1. З'ясуйте, що забезпечує популярність дитини в групі ровесників. Підберіть для цього відповідний метод. Опишіть його.</p>	
<p>Лекція 11.</p>	<p>Психологічні особливості розвитку дитини дошкільного віку</p> <p>Загальна характеристика анатомо-фізіологічних особливостей дошкільника. Рухливі сили розвитку дошкільника, виникнення протиріч і потреб. Фізичний і моторний розвиток, розвиток головного мозку, (латералізація функцій і рукість), соціальна ситуація розвитку, характеристика провідного виду діяльності: гра, основні види ігор (сюжетно-рольова, дидактична, гра з правилами), художня діяльність, елементарна праця і учіння; сенсорний розвиток, інтелектуальний розвиток, розвиток особистості, психологічна готовність дітей до школи, розвиток самосвідомості. Розвиток пізнавальної сфери дошкільника. Розвиток особистості дошкільника, особливості емоційно-вольової сфери дошкільника. Особливості спілкування дошкільника з ровесниками. Ситуативно-ділова форма спілкування. Позаситуативно-ділова форма спілкування у старших дошкільників.</p> <p>Соціальна поведінка дітей. Дитяча агресія та її причини. Асертивна і просоціальна поведінка. Інтерналізація соціальних правил і норм поведінки. Моральні судження та їхня аргументація. Моральний реалізм. Засвоєння гендерних схем.</p> <p>Психологічні новоутворення дошкільного віку: підпорядкованість мотивів, децентрація мислення, поява самооцінки, статева ідентифікація, усвідомлення себе в часі, внутрішні етичні інстанції, виникає усвідомлення та узагальнення своїх переживань. Криза сьомого року життя.</p>	<p>2</p>
	<p>Семинар 7. Психологія старшого дошкільника</p> <p>Питання для обговорення:</p> <p>1. Соціальна ситуація розвитку дитини у перед дошкільний період</p> <p>2. Криза 7 –х років. Основні новоутворення, особистісний розвиток, характеристика, зміна самосвідомості дитини.</p> <p>3. Особливості навчання в дошкільному віці. Зміст поняття «шкільна зрілість»</p> <p>4. Проблема навчання шестирічок: за та проти</p>	<p>2</p>
<p>Змістовий модуль 3. Психологічні особливості дітей шкільного віку.</p>		
<p>Лекція 12.</p>	<p>Психологічні особливості молодших школярів</p> <p>Анатомо-фізіологічні особливості молодших школярів, соціальна ситуація розвитку дитини в молодшому шкільному віці. Формування характеру, здібностей, взаємовідносин, самосвідомості, розвиток емоційної сфери та розширення кола спілкування. Розвиток соціальних емоцій, співпереживання. Основні новоутворення молодшого шкільного віку: довільність психічних процесів, розвиток внутрішнього плану дій, рефлексія, мотив досягнення успіху. Мотиваційна сфера та формування свідомої та вольової регуляції поведінки. Пізнавальні та соціальні мотиви в системі мотивів до навчальної діяльності. Взаємодія емоційного та когнітивного компонентів у формуванні Я-концепції, значення рефлексії в особистісному розвитку.</p> <p>Залежність соціальної ситуації розвитку дитини від рівня задоволення соціальних потреб школяра, які реалізуються в межах взаємодії "вчитель – учень" і "учень – учень". Особливості навчальної діяльності. Структура навчальної діяльності: мотивація, учбова задача, навчальні операції, контроль, оцінка. Динаміка ставлення дітей до</p>	<p>2</p>

навчання. Розвиток пізнавальних психічних процесів. Особливості пізнавальної сфери в молодшому шкільному віці, провідна діяльність і основні новоутворення. Довільний та осмислений характер запам'ятовування. Механічна пам'ять. Прийоми запам'ятовування матеріалу. Відтворююча та творча уява дитини. Мимовільний характер уваги. Синдром дефіциту уваги та гіперактивність. Умови підтримання стійкості уваги дитини.

Доопераціональне та конкретно-операціональне мислення дитини. Формування понятійного та теоретичного мислення. Закладання основ наукового типу мислення. Виникнення рефлексії. Метапізнання. Мовленнєвий розвиток. Дислексія.

Семінар 8. Психологічні особливості розвитку дитини молодшого шкільного віку

2

Питання для обговорення:

1. Соціальна ситуація розвитку та психологічна готовність до шкільного навчання: характеристика психічних новоутворень молодшого шкільного віці, провідний вид діяльності, причини шкільної дезадаптації

2. Розвиток самосвідомості, самооцінки та внутрішнього плану дій молодших школярів, розвиток пізнавальних процесів та інтересів молодших школярів.

3. Характеристика структурних компонентів навчальної діяльності молодших школярів. Технологія творчого розвитку

4. Особливості спілкування молодших школярів з іншими учасниками освітнього процесу

2. Практична частина:

1. **Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії**

1. **Задача:** Виділити варіанти рішення проблеми соціально-психологічної адаптації молодших школярів на початку шкільного навчання та її вирішення.

Лекція 13-14-15.

Психологічні особливості підлітка.

6

Анатомо-фізіологічна перебудова організму, пубертат, інтерес до своєї зовнішності. Соціальна ситуація розвитку підлітка. Теоретичні підходи до проблеми «кризи» в підлітковому періоді. Інтимно-особистісне спілкування з однолітками як провідний вид діяльності. Переорієнтація спілкування з дорослими на спілкування з ровесниками. Перебудова взаємин з дорослим. Емансипація дитини від батьків. Спілкування з однолітками як провідна діяльність підліткового віку. Протиріччя підліткового віку. Підліток і дорослі. Розвиток пізнавальних процесів, формування особистості: нового образу фізичного «Я». Структура самосвідомості підлітка, самоідентичність, розвиток ідеалів, інтересу до представників протилежної статі, пробудження нових романтичних почуттів і переживань. Новоутворення підліткового періоду. Підліток у соціальному середовищі: у сім'ї, у колі ровесників. Особливості дружби та товаришування підлітків-хлопців і підлітків-дівчат. Підліткові компанії. Важкі підлітки, акцентуація характеру підлітка. Формування моральних принципів, цінностей та переконань. Рівні морального розвитку підлітків (за Л.Кольбергом).

Криза 13-ти років.

Семінар 9- 10. Психологічні особливості підлітка.

4

Питання для обговорення:

1. Класичні дослідження кризи підліткового віку. Нові тенденції у вивченні підлітків (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін, Л.І. Божович, А.М. Прихожан, Г.А. Цукерман).

2. Соціальна ситуація розвитку, завдання підліткового віку, провідна діяльність

3. Основні психологічні новоутворення віку: самооцінка, самовизначення. Особливості розвитку самосвідомості підлітків.
4. Специфіка комунікативної діяльності підлітків.
5. Вплив референтних груп на формування особистості підлітка. Музика, сленг, одяг та стиль, девіантні субкультури підлітків.
6. Перехід до дорослості. Основні проблеми пубертатного періоду та невирішені проблеми онтогенезу психіки підлітка.

2. Практична частина:

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

Задача:

1. Виділіть основні проблеми та протиріччя особистісного розвитку в підлітковому віці
2. Охарактеризувати типи порушень мотивації учіння.
3. Ознайомтесь з методичними рекомендаціями **Н.Ю. Максимової „Воспитательная работа с социально дезадаптованными школьниками”** (Н.Ю. Максимова Воспитательная работа с социально дезадаптованными школьниками: метод.рекомендації. К., 1997. С. 22- 30) та дайте відповіді на запитання:
 - Які типи важковиховуваності виділяє авторка?
 - Чому невстигання в учінні є першопричиною соціальної дезадаптації школяра?

Лекція 17.

Психологічні особливості юнацького віку

2

Психофізіологічна та соціальна характеристика юнацького віку, початок соціально-психологічної незалежності. Вибір професії, соціальне та особистісне самовизначення. Навчально-професійна діяльність, когнітивний розвиток в юнацькому віці, психологічні новоутворення. Старшокласник і дорослі, товариство однолітків. Юнацька дружба. Розумовий розвиток. Формування особистості. Розвиток самосвідомості. Проблема моральної свідомості та вибору в юнацькому віці. Міжособистісні стосунки в ранній юності: дружба і кохання. Психосексуальний розвиток юнаків.

Формування особистої ідентичності. Статуси ідентичності (за Дж. Марсія). Проблема самовизначення. Пошук сенсу життя. Інтеграція особистості. Я-концепція у юності. Криза юнацького віку: її симптоми та шляхи подолання. Центральне психологічне новоутворення у юнацькому віці.

Семінар 11. Психологія осіб юнацького віку

2

Питання для обговорення:

1. Специфіка соціальної ситуації розвитку в ранній юності.
2. Проблема особистісного самовизначення в ранній юності.
3. Особливості дружби і кохання в юнацькому віці.
4. Перебудова взаємин з однолітками та дорослими на етапі ранньої юності.
5. Психологічні особливості вибору професії та готовність юнаків і дівчат до професійного самовизначення.

2. Практична частина:

1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.

1. Виділення труднощів та відхилень в розвитку в ранній юності.
2. Соціально-психологічні проблеми формування світогляду у сучасних старшокласників.

Лекція 17- Вік дорослості**18-19.**

Анатомо-фізіологічні особливості періоду дорослості, самосвідомість і свідомість, рання, середня і пізня дорослість, кризи віку дорослості.

Труднощі професійного становлення. Вікова криза молодості. Психологічні проблеми ранньої дорослості. Досягнення особистої ідентичності. Проблема генеративності. Суперечність між інтимністю та ізоляцією. Трикомпонентна теорія кохання Р. Стернберга. Основні соціальні завдання ранньої дорослості. Створення сім'ї та засвоєння батьківських ролей. Стосунки з дітьми. Професійна кар'єра. Суперечність між роллю матері, дружини і суб'єкта трудової діяльності. Теорія трансформації психології дорослої людини Р.Гулда.

Кризи дорослості: криза тридцяти років (О.Хухлаєва), переживання з приводу закінчення молодості. Моделі поведінки жінок. Моделі поведінки чоловіків (Г.Шихі). Криза середини життя: критична оцінка і переоцінка минулого життя та власних досягнень (погляди К. Юнга, Е.Еріксона), переосмислення життєвих цілей.

Зрілість: основна характеристика періоду, джерела задоволення у цьому віці. Характеристика емоційних процесів, які супроводжують кризу (депресивні переживання, подразливість, конфліктність, емоційна стомленість). Фактори, що ускладнюють вихід з кризи. Психологічна готовність до виходу на пенсію. Самотність у зрілому віці. Криза зрілості: сумніви в правильності прожитого життя. Значущість для близьких.

Закономірності психічного розвитку в дорослому віці. Теорія двофазного розвитку психічних функцій Б.Ананьєва.

Стадії когнітивного розвитку у дорослості. Вікові особливості сенсорно-перцептивної сфери. Вікові коливання пам'яті та уваги. Формування діалектичного мислення. Особливості інтелекту.

Психологія середньої дорослості (40–60 років). Головні соціальні завдання у середній дорослості. Досягнення зрілої громадської та соціальної відповідальності. Переоцінка життєвих цінностей. Зміна соціальних ролей. Криза середини життя. Моделі кризи: нормативна модель, модель переходу. Психосоціальний розвиток у середній дорослості.

Семінар 12-13. Вік дорослості**4****Питання для обговорення:**

1. Молодість (19 – 28): віковий портрет молодої людини, власний спосіб життя, закономірності розвитку. Емоційні зміни у ранній період дорослості. Комплекс Іони та шляхи його подолання. Теорія трансформації психології дорослої людини Р. Гулда. Стадії когнітивного розвитку у дорослості. Особливості когнітивного розвитку у ранній дорослості.

2. Особливості кохання у ранній дорослості (на прикладі трикомпонентної теорії кохання Р.Стернберга). Вступ до шлюбу. Проблеми молодої сім'ї. Народження і виховання дітей.

3. Молодість як період інтенсивного пізнавального розвитку. Набуття автентичності ("Я є Я"). Розвиток здатності до управління діяльністю. Труднощі в професійному становленні. Криза молодості.

4. Дорослість (32 – 42): віковий портрет дорослої людини. Розвиток організаційних здібностей у період дорослості. Основні результати розвитку у стадії дорослості. Завершення процесів індивідуалізації особистості на стадії дорослості.

5. Криза дорослості (39 – 45): підведення проміжних підсумків у кризі дорослості та пошук нового змісту життя, новий образ Я, переосмислення життєвих цілей.

	<p>6. Зрілість: віковий портрет зрілої людини. Криза зрілості (55 – 65). Феноменологія кризи зрілості. Підтвердження своєї значимості для інших у кризі зрілості. "Предметна смерть" у кризі зрілості. Психологічна готовність до виходу на пенсію.</p> <p>7. Криза зрілості. Самотність в зрілому віці.</p> <p>8. Старість (62 -): віковий портрет людини похилого віку, закономірності розвитку людської суб'єктивності у старості, вихід на пенсію і припинення активного трудового життя.</p> <p>2. Практична частина:</p> <p>1. Розв'язання психологічних задач: опрацювання завдань для усного виконання в аудиторії та / або завдань для домашнього виконання рівня С.</p> <p>Усне практичне завдання:</p> <p>Як би ви охарактеризували і порівняли між собою положення молодшої людини в тому, що стосується трьох сторін психосоціального розвитку - розвиток "Я" як індивідуума, "Я" як члена сім'ї, "Я" як працівника? Які особливості рольового напруження чи рольового конфлікту у кожного з них?</p>	
<p>Лекція 20.</p>	<p>Психологія похилого віку.</p> <p>Загальна характеристика пізнього періоду життя. Межі та стадії віку. Біологічні аспекти геронтології. Причини старіння. Теорії старіння. Соціально-психологічні підходи до старіння та старості. Класифікація пізньої дорослості.</p> <p>Соціально-психологічні зміни в похилому віці. Вихід на пенсію та зміна статусу. Коло спілкування. Стосунки з дітьми та онуками</p> <p>Психологічні зміни в особистості та діяльності людини пізнього віку. Психологічне переживання старіння й старості. Зміна структури мотивації. Зміни часової перспективи Зміна структури соціальної активності в старості.</p> <p>Особливості особистості людини похилого віку. Когнітивний розвиток у похилому віці. Особливості сенсорно-перцептивної сфери, пам'яті та уваги. Емоційна сфера в старості. Проблема самотності. Новоутворення пізньої дорослості. Мудрість як соціально-психологічний феномен.</p> <p>Профілактика старіння. Компенсаторні механізми в період старіння.</p>	<p>2</p>
	<p>Семінар 14. Модульна контрольна робота</p>	<p>2</p>

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

ПИТАННЯ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Питання рівня А (репродуктивний рівень)

1. Визначте предмет і завдання вікової психології
2. Визначте місце вікової психології в системі наук
3. Вкажіть структуру вікової психології
4. Розкрийте історію розвитку вікової психології
5. Назвіть вчених, які зробили перші узагальнення проблематики дитячої психології
6. Вкажіть основні напрямки в розвитку дитячої психології
7. Назвіть сучасних вчених, які розробляли проблеми вікової психології
8. Перерахуйте основні методи вікової психології
9. Охарактеризуйте сутність експерименту в віковій психології
10. Охарактеризуйте метод спостереження
11. Охарактеризуйте метод «поперечних зрізів»
12. Охарактеризуйте метод лонгітуда

13. Дайте характеристику методу «соціометрія»
14. Охарактеризуйте метод «аналіз продуктів діяльності»
15. Дайте характеристику біографічному методу
16. Дайте характеристику проєктивним методам
17. Дайте характеристику близнюковому методу, щоденників матері
18. Дайте загальну характеристику психічному розвитку
19. Вкажіть кількісні та якісні зміни в психічному розвитку
20. Розкрийте нерівномірності психічного розвитку
21. Охарактеризуйте кризи та стабільні періоди розвитку
22. Дайте характеристику природного і соціального в психічному розвитку
23. Розкрийте зовнішні та внутрішні умови розвитку
24. Дайте визначення онтогенезу, філогенезу. Наведіть приклади
25. Розкрийте перехід від нижчих до вищих форм психічного життя в розвитку

людини

26. Назвіть основні теорії психічного розвитку дитини
27. Вкажіть закономірності психічного розвитку дитини
28. Назвіть ієрархію потреб А.Маслоу
29. Визначте «зону найближчого розвитку» за Л.С.Виготським
30. Визначте концепцію З.Фрейда до періодизації психічного розвитку дитини
31. Охарактеризуйте періодизацію психічного розвитку Е.Еріксона
32. Охарактеризуйте періодизацію Л.С.Виготського
33. Охарактеризуйте вікову періодизацію.
34. Назвіть основні критерії розробки сучасної вітчизняної періодизації
35. Дайте визначення соціальної ситуації розвитку (приклад)
36. Дайте визначення провідної діяльності (приклад)
37. Дайте визначення вікових новоутворень (приклад)
38. Охарактеризуйте пренатальну стадію розвитку
39. Вкажіть впливи на пренатальний розвиток дитини
40. Охарактеризуйте стадію немовляти
41. Дайте визначення кризі новонародженості
42. Назвіть безумовні, орієнтувальні рефлекси дитини
43. Укажіть стани новонародженого
44. Визначте соціальну ситуацію розвитку, провідну діяльність, психічні

новоутворення в немовлячому періоді

45. Охарактеризуйте кризу одного року
46. Дайте характеристику автономної мови
47. Вкажіть сенситивний період для розвитку мовлення дитини
48. Дайте характеристику кризі трирічного віку, назвіть її симптоми
49. Розкрийте фізичний і моторний розвиток дитини дошкільного віку
50. Назвіть провідну діяльність, соціальну ситуацію розвитку дошкільнят
51. Визначте різновиди ігрової діяльності дошкільника
52. Охарактеризуйте сенсорний розвиток дитини дошкільного віку
53. Розкрийте психологічну готовність дітей до школи
54. Дайте характеристику шестирічної дитини
55. Розкрийте фізичний розвиток у молодшому шкільному віці
56. Опишіть кризу шести-семи років
57. Вкажіть труднощі в навчальній діяльності дітей першого класу
58. Охарактеризуйте особливості навчальної діяльності молодшого школяра
59. Дайте загальну характеристику пізнавальних психічних процесів молодшого

школяра

60. Визначте особливості сприймання в молодшому шкільному віці
61. Дайте характеристику уваги молодшого школяра
62. Опишіть особливості мислення у молодшому шкільному віці
63. Розкрийте особливості мовлення молодшого школяра
64. Охарактеризуйте пам'ять і уяву в молодшому шкільному віці
65. Розкрийте формування особистості в молодшому шкільному віці

66. Проаналізуйте жорстоке поводження з дітьми в молодшому шкільному віці
67. Опишіть особливості психічного розвитку підлітка
68. Дайте визначення поняттю «пубертат»
69. Охарактеризуйте анорексію і булімію в підлітковому віці
70. Поясніть кризу підліткового віку
71. Визначте основні психічні новоутворення підлітка
72. Охарактеризуйте почуття дорослості в підлітковому віці
73. Розкрийте особливості самооцінки підлітка
74. Поясніть особливості ідентифікації підлітка
75. Охарактеризуйте особливості взаємовідносин підлітка і однолітків
76. Розкрийте критерій оцінки однолітків підлітком
77. Дайте визначення референтної групи в підлітковому віці
78. Охарактеризуйте провідну діяльність в підлітковому віці
79. Опишіть взаємини між підлітком і дорослими
80. Розкрийте розвиток пізнавальних процесів підлітка
81. Визначте ставлення підлітка до навчальної діяльності
82. Охарактеризуйте формування особистості підлітка
83. Розкрийте фізичний розвиток в ранній юності
84. Опишіть соціальну ситуацію розвитку в ранній юності
85. Визначте провідну діяльність в юнацькому віці
86. Назвіть психологічні новоутворення юнацького віку
87. Визначте особливості юнацької дружби
88. Охарактеризуйте пізнавальні процеси в юнацькому віці
89. Визначте особливості мислення і мовлення юнака
90. Охарактеризуйте світогляд юнака
91. Визначте професійні інтереси в юнацькому віці
92. Розкрийте формування особистості юнака
93. Визначте особливості емоційно-вольової сфери юнака
94. Визначте вікові періодизації, прийняті як міжнародні
95. Опишіть період дорослості, як найпродуктивніший період життя людини
96. Визначте анатомо-фізіологічні особливості періоду дорослості
97. Охарактеризуйте розвиток психічних процесів у період дорослості
98. Поясніть особливості свідомості дорослої людини
99. Назвіть кризи віку дорослості
100. Розкрийте формування ідентичності в ранній дорослості
101. Дайте характеристику ранньої дорослості
102. Охарактеризуйте середню дорослість
103. Охарактеризуйте пізню дорослість

Питання рівня В (алгоритмічний рівень)

1. Проаналізуйте ідею еволюції в дитячій психології (Ч. Дарвін, В. Прейер)
2. Визначте вклад праць К. Д. Ушинського в психологію дитини.
3. Проаналізуйте перші узагальнення проблематики дитячої психології в працях вчених.
4. Розкрийте проблему виникнення педології.
5. Проаналізуйте теорію конвергенції двох факторів.
6. Розкрийте теорію культурно-історичного розвитку психіки Л. С. Виготського.
7. Охарактеризуйте сучасний стан вікової психології.
8. Дайте характеристику психодіагностичних методів.
9. Охарактеризуйте типологічні та індивідуальні відмінності в психічному розвитку.
10. Дайте характеристику природному і соціальному в психічному розвитку.
11. Проаналізуйте зовнішні та внутрішні умови розвитку.
12. Розкрийте теорію научіння.
13. Охарактеризуйте когнітивні теорії розвитку.
14. Проаналізуйте психологічні теорії психічного розвитку.

15. Дайте характеристику гуманістичної психології і теорії “Я”.
16. Вкажіть основні напрями процесу психічного розвитку дитини.
17. Проаналізуйте класифікації існуючих періодизацій.
18. Охарактеризуйте стадії когнітивного розвитку за Ж.Піаже.
19. Проаналізуйте кризу новонародженості і визначте шляхи її згладжування.
20. Проаналізуйте “комплекс пожвавлення” дитини.
21. Охарактеризуйте початковий розвиток особистості на етапі раннього дитинства.
22. Проаналізуйте розумовий розвиток в ранньому дитинстві і розвиток емоційно-вольової сфери.
23. Визначте латералізацію і рукість та їх значення для подальшого психічного розвитку дитини.
24. Охарактеризуйте інтелектуальний розвиток дошкільника.
25. Розкрийте розвиток особистості в дошкільному віці.
26. Визначте особливості розвитку самосвідомості дошкільника.
27. Порівняйте кризи одного і трьох років.
28. Порівняйте кризи трьох і семи років.
29. Розкрийте мотивацію навчальної діяльності в молодшому шкільному віці.
30. Проаналізуйте індивідуально-типологічні особливості в молодшому шкільному віці.
31. Визначте протиріччя підліткового віку.
32. Охарактеризуйте особливості самосвідомості підлітка.
33. Проаналізуйте рефлексію в підлітковому віці.
34. Охарактеризуйте формування ідеалів у підлітковому віці.
35. Опишіть акцентуацію характеру підлітка (Лічко).
36. Розкрийте проблему важких підлітків.
37. Розкрийте особливості самоідентичності підлітка.
38. Охарактеризуйте соціальне та особистісне самовизначення юнака.
39. Проаналізуйте взаємини між старшокласником і дорослим.
40. Розкрийте особливості референтної групи юнака.
41. Поясніть потребу в індивідуальній інтимній дружбі в юнацькому віці.
42. Розкрийте юнацькі мрії про кохання.
43. Проаналізуйте особливості мовлення підлітка.
44. Розкрийте розвиток самосвідомості юнака.
45. Визначте особливості формування особистісної ідентичності юнака.
46. Проаналізуйте особливості кризи ідентичності за Еріксоном.
47. Поясніть особливості професійного самовизначення юнака.
48. Проаналізуйте формування моральної свідомості людини.
49. Охарактеризуйте девіантну поведінку і причини її виникнення в юнацькому віці.
50. Визначте періоди дорослості.
51. Розкрийте психосоціальний розвиток дорослої людини.
52. Визначте соціальне завдання в період ранньої дорослості
53. Визначте соціальне завдання в період середньої дорослості.
54. Охарактеризуйте зміни статусу людини похилого віку.
55. Охарактеризуйте кризу особистісної автономії.
56. Охарактеризуйте кризу здоров'я.

Питання рівня С (інноваційний рівень)

1. Проаналізуйте теорію культурно-історичного розвитку психіки Л.С.Виготського і її значення для вікової психології.
2. Проаналізуйте прикладні завдання вікової психології Охарактеризуйте внутрішні суперечності, як рушійні сили розвитку психіки
3. Розкрийте основні положення теорії Ж.Піаже.
4. Порівняйте динамічну концепцію сексуального розвитку З.Фрейда з теорією розвитку особистості Е.Еріксона.

5. Проаналізуйте проблему співвідношення навчання, виховання і розвитку, вкажіть основні підходи до її вирішення.
 6. Визначте роль гри для подальшого психічного розвитку дитини
 7. Поясніть зміст та специфіку всіх сторін розвитку підлітка.
 8. Розкрийте умови сучасного життя, які сприяють становленню дорослості підлітка.
 9. Порівняйте вікові кризи трьох і підліткового віку. Визначте загальне і відмінне.
 10. Назвіть основні складові психолого-педагогічної характеристики учня.
 11. Складіть “словник проблем” підліткового віку.
 12. Проаналізуйте особливості самопізнання, образу “Я”, “Я-концепції” в підлітковому віці.
 13. Проаналізуйте товариство однолітків у юнацькому віці.
 14. Складіть індивідуальний життєвий план юнака.
 15. Проаналізуйте особливості пізнавальної сфери підлітка і юнака.
 16. Визначте форми індивідуального стилю розумової діяльності юнака.
 17. Визначте особливості емпатій переживань в юнацькому віці.
 18. Проаналізуйте розвиток емпатії в онтогенезі.
 19. Розкрийте особливості соціалізації в онтогенезі
 20. Визначте особливості самопізнання в юнацькому віці.
 21. Дайте порівняльну характеристику свідомості і самосвідомості в період дорослості людини.
 22. Порівняйте ранню, середню і пізню дорослість.
 23. Проаналізуйте професійне становлення людини в онтогенезі.
 24. Порівняйте кризи нереалізованості і самореалізації в дорослому віці.
- Порівняйте кризи життєвих помилок і безперспективності в дорослому віці

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Місце вікової психології в системі психологічної науки.
2. Співвідношення між віковою психологією та іншими галузями психології.
3. Об'єкт вікової психології та його специфіка.
4. Предмет сучасної вікової психології.
5. Поняття про вік людини; різновиди віку.
6. Структура віку: центральні та часткові психологічні новоутворення, центральна та бічна лінії розвитку.
7. Динаміка віку. Соціальна ситуація розвитку. Революційні, еволюційні та ситуативні зміни психіки.
8. Розділи вікової психології.
9. Основні теоретичні проблеми вікової психології.
10. Основні практичні завдання вікової психології.
11. Практичне значення вікової психології.
12. Історичні витоки вікової психології.
13. Ідеї вікової мінливості психіки в працях учених XVII–XVIII ст.
14. Історія розвитку вікової психології у XIX ст.
15. Оформлення та розвиток вікової психології у XX ст.
16. Розвиток вікової психології в Україні.
17. Організаційні методи вікової психології.
18. Труднощі у проведенні психологічних обстежень осіб різного віку та шляхи їхнього подолання.
19. Особливості проведення спостереження, експерименту, опитування та тестування з особами різного віку.
20. Ключові питання онтогенезу психіки людини.
21. Чинники та основні умови психічного розвитку людини.
22. Характеристика психічного розвитку людини.

23. Показники психічного розвитку.
24. Основні тенденції онтогенезу психіки людини.
25. Основні закономірності онтогенезу психіки людини.
26. Поняття про сенситивні та критичні періоди розвитку. Вікові кризи.
27. Біологічні теорії онтогенезу психіки людини: рекапітуляції, дозрівання, етологічна.
28. Теорії наочності: соціального наочності, соціально-когнітивна.
29. Когнітивні теорії онтогенезу психіки людини: генетичної епістемології, інформаційна, культурно-історичного розвитку психіки.
30. Психоаналітичні теорії онтогенезу психіки людини: психосексуальна, психосоціальна.
31. „Я” теорії онтогенезу психіки людини: гуманістична, смислових систем.
32. Екологічна теорії онтогенезу психіки людини.
33. Підходи до вікової періодизації психічного розвитку людини.
34. Культурна детермінація періодизації життя людини, тривалість та зміст вікових періодів.
35. Критерії вікової періодизації психічного розвитку людини.
36. Періодизації на основі зовнішніх змін: календарна, біогенетична, біологічна, дентиції, педагогічна.
37. Періодизації на основі внутрішніх змін: когнітивних, психосексуальних, психосоціальних, психологічних новоутворень, провідного виду діяльності, соціальної ситуації розвитку.
38. Сучасна періодизація психічного розвитку людини.
39. Етапи розвитку дитини у пренатальному періоді. Вплив зовнішнього середовища на пренатальний стан дитини.
40. Криза новонародженого.
41. Період пристосування дитини до нових умов життя.
42. Фізичні стани новонародженого.
43. Вроджені фізіологічні та перцептивні механізми психічного розвитку і програми моторного розвитку новонароджених.
44. Розвиток чуттєвого пізнання новонароджених.
45. Розвиток емоційної сфери новонароджених.
46. Довільна поведінка новонароджених: феномени навчання, звикання та саморегуляції.
47. Встановлення стосунків між новонародженою дитиною та батьками. Явище бондінгу.
48. Центральне психологічне новоутворення періоду новонародженого.
49. Розвиток чуттєвого пізнання немовлят.
50. Розвиток моторики немовлят.
51. Особливості пізнавальної сфери немовлят: пам'ять, увага, мислення.
52. Умови раннього мовленнєвого розвитку дитини; етапи, види, тенденції.
53. Емоційний розвиток немовлят: етапи, вікові особливості.
54. Ігри немовлят, їхні різновиди.
55. Спілкування немовлят з дорослими. Виникнення прихильності. Стадії реакції дитини на розлучення з матір'ю (за Дж. Боулбі).
56. Становлення Я-концепції немовлят. Формування фізичного Я-образу.
57. Криза першого року життя: симптоми, шляхи подолання.
58. Центральні психологічні новоутворення немовлячого періоду.
59. Моторні навички та уміння у ранньому дитинстві.
60. Особливості пізнавальної сфери у ранньому дитинстві: сприймання, пам'ять, увага, увага.
61. Доопераціональна стадія розвитку мислення у ранньому дитинстві. Феномени Піаже.
62. Мовленнєвий розвиток у ранньому дитинстві. Егоцентричне мовлення. Білінгвізм.

63. Страху та тривоги у ранньому дитинстві; їхні причини та різновиди.
64. Засвоєння соціальних норм і правил поведінки у ранньому дитинстві. Агресія. Асертивна і просоціальна поведінка.
65. Гра у ранньому дитинстві: різновиди, способи, функції.
66. Становлення Я-концепції у ранньому дитинстві.
67. Криза третього року життя: симптоми, шляхи подолання.
68. Центральне психологічне новоутворення раннього дитинства.
69. Розвиток сенсорно-перцептивної сфери у пізньому дитинстві.
70. Особливості пам'яті, уваги та уваги у пізньому дитинстві.
71. Конкретно-операціональне мислення у пізньому дитинстві.
72. Особливості мовленнєвого розвитку у пізньому дитинстві.
73. Страху та тривоги у пізньому дитинстві.
74. Взаємини з батьками і ровесниками у пізньому дитинстві.
75. Дитяча дружба: стадії розвитку, функції. Модель Р. Селмана.
76. Концепції морального розвитку дитини (за Ж. Піаже, Л. Кольбергом).
77. Розвиток Я-концепції у пізньому дитинстві.
78. Криза сьомого року життя: симптоми, шляхи подолання.
79. Центральні психологічні новоутворення пізнього дитинства.
80. Загальні тенденції формування особистості підлітків.
81. Становлення Я-концепції підлітків.
82. Особливості самооцінки підлітків. Підлітковий егоцентризм.
83. Криза підліткового періоду: симптоми, шляхи подолання.
84. Підлітки у соціальному середовищі: стосунки з батьками і ровесниками.
85. Особливості дружби та товаришування у підлітковому віці. Підліткові компанії.
86. Підліткова культура та субкультури.
87. Моральні принципи, цінності та переконання підлітків. Рівні морального розвитку (за Л. Кольбергом).
88. Емоційно-вольова сфера підлітків. Причини депресивних станів.
89. Пізнавальна сфера підлітків: сприймання, пам'ять, увага, увага.
90. Стадія формальних операцій розвитку мислення підлітків.
91. Центральне психологічне новоутворення підліткового віку.
92. Формування особистої ідентичності в юності. Статуси ідентичності (за Дж. Марсія).
93. Становлення Я-концепції в юнацькому віці.
94. Криза юнацького віку: симптоми, шляхи подолання.
95. Етика самостійно вироблених моральних принципів в юності. Рівні морального розвитку (за Л. Кольбергом).
96. Соціальне середовище юнацтва. Спілкування з ровесниками та дорослими.
97. Емоційно-вольова сфера в юності. Дружба та кохання.
98. Пізнавальна сфера в юності: пам'ять, увага, увага, мислення.
99. Центральне психологічне новоутворення юнацького віку.
100. Теорія трансформації психології дорослої людини Р. Гулда.
101. Основні соціальні завдання ранньої дорослості.
102. Стадії когнітивного розвитку у дорослості (за У. Шейо).
103. Вікові особливості інтелекту, мислення, пам'яті, уваги у ранній дорослості.
104. Емоційні зміни у ранній період дорослості. Комплекс Іони.
105. Переоцінка життєвих цінностей у середній дорослості.
106. Погляди Р. Пека на психосоціальний розвиток у середній дорослості.
107. Криза середини життя: симптоми, шляхи подолання.
108. Когнітивний розвиток у середній дорослості: пам'ять, увага, мислення. Інтелектуальні зміни.
109. Емоційна сфера у середній дорослості.
110. Соціально-психологічні зміни в похилому віці.
111. Теорії старіння.

112. Когнітивний розвиток у похилому віці: сенсорно-перцептивна сфера, пам'ять, увага. Згасання інтелекту.

113. Емоційно-вольові зміни у похилому віці.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

БАЗОВА

1. В. Й. Бочелюк, О. А. Черепехіна Геронтопсихологія : навч. посіб для студ. спец. 7.03010201 - психологія К. : КНТ, 2014. 436с.
2. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. С.-Пб. : Союз, 1999. 224 с
3. Вікова психологія : Навч. посібн. за ред. Г.С. Костюка. К.: Радянська школа, 1976. 272 с.
4. Вікова психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. О.П. Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка; М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б.Грінченка. К. : ЦНЛ, 2020. 3765 с.
- 5.
6. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Кондор, 2011. 468 с.
7. Поліщук В.М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Вид. 3-тє, виправ. Суми : Університетська книга, 2010. 352с.
8. М. В. Савчин, Л. П. Василенко Вікова психологія: навч. посіб. К. : Академвидав, 2006. 359 с.
9. О.В. Скрипченко Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібн. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 3-тє вид., випр. і доп. К.: Каравела, 2012. 400с.
10. Учитель І.Б., Сурякова М.В, Батраченко І.Б. Вікова і педагогічна психологія: навч. посібник (електронне видання): Дніпро: Середняк Т.К., 2021 162 с.

Додаткова:

1. Альперович В.Д. Геронтология. Старость. Социокультурный портрет: Учеб. пособие. М., 1998. 187 с.
2. Бауэр Т. Психическое развитие младенца. М.: Прогресс, 1979. 322 с.
3. Бєдлінський О.І., Бєдлінський В.О. Психологічні особливості організації провідної діяльності підлітків : навч. посіб. Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2011. 136 с.
4. Бєх І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. К.: ІЗМН, 1998. 240 с.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте (Психологическое исследование.) М., «Просвещение», 1968. 254 с.
6. Бовть О. Б. Психокорекційна робота з попередження агресивності дітей молодшого шкільного віку // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. № 1. – С. 18–20; № 3. – С. 3–8; – № 4. – С. 15–17; – № 5. – С. 19–23; – № 6–7. – С. 33–36. – № 8. – С. 14–16. – № 9. – С. 15–19. – № 10. – С. 21–24.
7. Гетьман Т.О., Кричковська Т.Д. Проблеми вікової психології: хрестоматія. ВД «Сварог». 2019. 469 с.
8. Гуманістична психологія: Антологія : у 3 т. : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Т.1. Гуманістичні підходи в західній психології / упоряд. і наук. ред. Р. Трач (США) і Г. Балл (Україна). К. : Пульсари, 2001. 251с.
9. Дубініна К.В. Вікова психологія: навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів. Київ: Видавничий дія «Слово», 2017. 176 с.
10. Зелінська, Т. М. Психологія особистісної амбівалентності в юнацькому віці : монографія. Суми : Університетська книга, 2015. 432 с.
11. Зинченко С. М. Почему детям бывает трудно учиться. К.: Рад. школа, 1990. 56 с.
12. Зинченко С. М. Нервные дети - болезнь или воспитание (початок). *Практична психологія та соціальна робота.* - 2004. - № 7. - С. 63-70.
13. Зинченко С. М. Нервные дети - болезнь или воспитание. *Практична психологія та соціальна робота.* - 2004. - № 8. - С. 51-57.

14. Костюк Г.С. Принцип развития в психологии // Хрестоматия по возрастной психологии. Учеб. пос. для студ.: сост. Л.М. Семенюк. Под ред. Д.И.Фельдштейна [издание 2-е, доп.]. М.: Институт практической психологии, 1996. 304 с.
15. Кулачківська С. Є., Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). К.: Нора-прінт, 1996.
16. Кон И. С. Психология ранней юности. М.: Просвещение, 1989. 255 с.
17. Крайг Г. Психология развития. СПб.: Питер, 2000. 992 с.
18. Максименко С. Д. Современное состояние генетических исследований в психологии. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 5. С. 6–8.
19. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. К.:НДПУ, 1990. 239 с.
20. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики. / Перев. с англ. А.М. Татлыбаевой. СПб.: Евразия. 1999. 432с.
21. Массен П. и др. Развитие личности в среднем возрасте. Психология личности. Тексты. / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. М.: Изд-во Московского университета, 1982. С. 182—186.
22. Основи дитячої психології : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна, В.М. Піскун. К. : Перун, 1996. 464 с.
23. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. М.: Педагогика-пресс, 1994. 526 с.
24. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. / Райс Ф. СПб.: Питер, 2000 – 624 с.
25. Постова К. Г. Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих учнів: монографія. К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. 96 с.
26. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія / Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. Київ : Міленіум, 2016. 320 с.
27. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности /Пер. с нем. М.: Мир, 1994. 320 с.
28. Роменець В. П. Історія психології епохи Просвітництва. К.: Вища школа. 1993. 568 с.
29. Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология. Л.: ЛГУ, 1990. 256 с.
30. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика : підручник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. 608с.
31. Терлецька Л. Г. Психологія дитинства : практикум : навч. посіб. К.: Главник, 2006. 143 с.
32. Токарева Н.М. Моделювання особистісних конструктів підлітків у вимірах освітнього простору: монографія. Кривий ріг: ТОВ ВПН «ІНТЕРСЕРВІС», 2015. 448 с.
33. Титаренко Т. М. Хлопчики і дівчатка: психологічне становлення індивідуальності. К.: Знання, 1989. 48 с.
34. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. С-Пб., 2001. 608 с.
35. Хрестоматія з дитячої психології: навчально-методичний посібник. укл. Ю.О. Приходько, І.О. Лапченко та інші. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2017. 320 с.
36. Штерн В. Умственная одаренность : психологические методы испытания умственной одаренности в их применении к детям школьного возраста. С-Пб : Союз, 1997. 128 с.
37. Шавровська Н. В. Практикум з вікової психології. К. : Марич, 2009. 83с.
38. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. / Эриксон Э. М., Флинта, МПСИ, Прогресс, 2006. 352 с.
39. Яценко Л. В. та інші Гендерні особливості підготовки старшокласників до сімейного життя: навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельниц. : Майдаченко І. С., 2009. 257 с.

11. Додаткові ресурси (за наявності):

Посилання на електронні ресурси (не тільки відкрити), на яких розміщено додаткову інформацію з дисципліни – приклади контрольних та екзаменаційних завдань, тематика рефератів, методичні вказівки з виконання самостійної роботи тощо).

Інтернет-ресурси

http://www.apa.org/	Американская психологическая ассоциация (АРА).
http://www.efpa.eu/	Европейская федерация ассоциаций психологов (EFPA). – URL:
Вищі навчальні заклади	
<ol style="list-style-type: none"> 1. http://www.umn.edu - факультет психології Міннесотського університету (США) 2. http://www.harvard.edu/Harvard Psychology - факультет психології Гарвардського університету (США) 3. http://www.stanford.edu - факультет психології Стенфордського університету (Великобританія) 4. http://www.strath.ac.uk/psychology - факультет психології Стратклайдського університету (Великобританія) 	